

Nr 23.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående särskilda bestämmelser vid krig eller krigsfara beträffande vissa undervisningsanstalter; given Stockholms slott den 15 september 1939.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Arthur Engberg.

Utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 15 september 1939.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, FORSLUND, ERIKSSON, STRINDLUND.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför härafter chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Engberg:

Jag ber att få anmäla vissa frågor rörande åtgärder för att möta de rubbningar i verksamheten vid vårt lands ungdomsskolor, som uppkommit eller kunna uppkomma under trycket av den internationella händelseutvecklingen.

Genom beslut den 31 augusti 1939 anbefallde Kungl. Maj:t skolöverstyrelsen att, i samråd med luftskyddsinspektionen, till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till de åtgärder, som vid krig eller krigsfara kunde böra vidtagas för uppehållande av verksamheten vid de under överstyrelsens inseende stående läroanstalterna.

Med anledning härav har *skolöverstyrelsen* med skrivelse den 6 september 1939 framlagt vissa förslag i ämnet:

Det måste givetvis anses ligga i det allmännas intresse, framhåller *överstyrelsen*, att verksamheten vid rikets skolor i största möjliga utsträckning upprätthölles jämväl vid krig eller krigsfara. *Överstyrelsen* hade sålunda redan den 1 september 1939 till rektorer och föreståndare vid högre statliga, kommunala och enskilda läroanstalter samt en del särskilda anstalter för yrkesundervisning utfärdat vissa direktiv, som avsåge verksamhetens uppehållande vid läroanstalterna i fråga. *Överstyrelsen* hade sålunda anmodat rektorerna att omedelbart vidtaga förberedande åtgärder för anskaffande av vikarier för sådana lärare, som vid eventuell mobilisering beräknades bliva tagna i anspråk för militära uppgifter och därvid anlita dels läroanstaltens icke till krigstjänst inryckta lärare, som kunde åtaga sig ett ökat antal veckotimmar, dels läraraspiranter och studenter med akademiska vitsord, dels pensionerade eller f. d. lärare och lärarinnor, dels även i förekommande fall andra lämpliga personer med nödig facklig utbildning. *Överstyrelsen* hade vidare anmodat rektorerna att i samråd med vederbörande kommunala myndigheter sörja för anskaffande av för undervisningens bedrivande erforderliga lokaler, för den händelse lokalsvårigheter skulle uppstå exempelvis genom att läroverksbyggnad toges i anspråk för något militärt ändamål. Motsvarande anvisningar med avseende på kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning hade av *överstyrelsen* tillställts styrelserna för dessa skolor och med avseende på folkskolorna samtliga statens folkskolinspektörer samt skolstyrelserna i vissa större städer.

De sålunda vidtagna åtgärderna avsåge att möta de praktiska behov, som vid en förstärkt försvarsberedskap eller mobilisering närmast inställdes sig, för att undervisningen utan hinder av då rådande förhållanden skulle kunna i möjligaste mån ostört fortgå. Vissa beslut av Kungl. Maj:t och i en del fall av riksdagen syntes emellertid vara erforderliga, för att i dessa sammanhang uppkommande svårigheter skulle kunna lösas med erforderlig smidighet och snabbhet och för att vissa ekonomiska förhållanden skulle kunna regleras.

Det syntes sålunda till en början lämpligt, att rektorerna vid de statliga läroanstalterna erhöles större möjligheter än för närvarande att bevilja lärare ledighet och att förordna vikarier. För närvarande ägde rektor att bevilja ledighet och förordna vikarie endast för högst fjorton dagar i följd, för så vitt ledigheten icke vore föranledd av vederbörigen styrkt sjukdom eller av offentligt uppdrag, i vilket fall rektor ägde sådan befogenhet för kortare tid än en termin. Denna sistnämnda rätt syntes böra gälla även i fråga om ledighet för lärare, som inkallats till militär tjänstgöring, och förordnande av vikarie för sådan lärare.

Överstyrelsen och övriga skolmyndigheter behövde också beträffande såväl statliga som kommunala läroanstalter, folkskolorna däri inbegripna, vissa ökade eller preciserade befogenheter att kunna vidtaga anordningar i fråga om lärjungarnas indelning i klasser och klassavdelningar, i fråga om gällande undervisningsplaner eller i fråga om undervisningstidens fördelning och indelning i lektioner. Även i andra avseenden kunde situationer tänkas, då beslut snabbt behövde kunna fattas, varför en generell formulering av den meddelade befogenheten syntes påkallad i likhet med vad som

förordnats i Kungl. Maj:ts cirkulär den 7 augusti 1914 angående särskilda föreskrifter i fråga om anordnandet av undervisningen m. m. vid vissa läroanstalter under höstterminen 1914. Den ifrågavarande befogenheten borde tillkomma skolöverstyrelsen. Överstyrelsen föresloge dock, att rektorerna, respektive skolstyrelserna och folkskolinspektörerna skulle erhålla uttrycklig rätt att vidtaga oundgängligen nödvändiga tillfälliga jämkningar. Med sådana tillfälliga jämkningar avsåge överstyrelsen närmast anordningar, vilka, där icke annorlunda vore angivet, icke sträckte sig över längre tid än en vecka.

I vissa fall torde man emellertid nödgas räkna med att undervisningen av en eller annan orsak måste helt inställas. Sålunda kunde det tänkas, att läroanstalternas lokaler för längre eller kortare tid toges i anspråk för militära ändamål och att det visade sig omöjligt att, i varje fall omedelbart, uppdrida användbara undervisningslokaler. Gällde det endast en eller ett par dagar, torde rektorerna och skolstyrelserna kunna reglera sådana situationer inom ramen av gällande bestämmelser angående lov-, respektive friluftsdagar. Gällde det en något längre tid och undervisningen till följd därav måste inställas, kunde det bli nödvändigt att förkorta den fastställda årliga undervisningstiden i den mån icke återläsning kunde ske. Angående sådan förkortning av undervisningstiden hade Kungl. Maj:t i kungörelse den 6 december 1918 (nr 1104) för statliga och vissa statsunderstödda läroanstalter förordnat, att den tid, under vilken undervisning enligt av riksdagen godkända bestämmelser skulle meddelas vid läroanstalter av olika slag, finge, där smittsam sjukdom befunnas därtill föranleda, förkortas i den utsträckning Kungl. Maj:t på gjord framställning prövade sådant erforderligt. Beträffande återläsning av förlorad undervisningstid stadgades i 55 §, 9 mom. 9 punkten andra stycket civila avlöningsreglementet, att lärare, för vilken tjänstgöringshinder av nu nämnt slag förelegat, skulle vara skyldig att utan särskild ersättning fullgöra den återläsning, som i vederbörlig ordning kunde vara bestämd, och redan den nyss citerade bestämmelsen i kungörelsen nr 1104/1918 torde få anses implicera skyldighet att i regel återläsa förlorad undervisningstid. Detta vore också det vanliga tillvägagångssättet. I stadgorna för kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor funnes föreskrift, att, därest skolstyrelsen beslutat inställa undervisningen på grund av rådande smittsam sjukdom bland människor och husdjur, den undervisningstid, som sålunda gått förlorad, skulle återläsas, därest icke skolöverstyrelsen efter framställning av skolans styrelse medgivit, att den eljest stadgade undervisningstiden finge avkortas. Detsamma gällde beträffande fortsättningsskolorna. Här hade alltså Kungl. Maj:t överlåtit åt överstyrelsen att av viss anledning medgiva förkortning av undervisningstiden men därvid samtidigt uttalat, att återläsning så långt möjligt skulle ske. Överstyrelsen ville lämna frågan öppen, huruvida det icke borde överlåtas åt skolöverstyrelsen att jämväl vid statliga läroanstalter lämna medgivande till förkortning av undervisningstiden i fall, då sådan förkortning befunnas erforderlig. Men överstyrelsen ville under alla förhållanden föreslå, att de bestämmelser, som vore eller kunde vardas givna angående återläsning av förlorad undervisningstid samt om förkortning av fastställd undervisningstid på grund av smittsam sjukdom skulle göras tillämpliga även i fråga om förlorad undervisningstid på grund av särskilda förhållanden vid krig och krigsfara.

Beträffande folkskolorna syntes det nu liksom år 1914 kunna anföras

åt folkskolinspektörerna att i förekommande fall medgiva viss avkortning av den årliga lästiden, då så erfordrades på grund av särskilda förhållanden vid krig eller krigsfara. Lästidens avkortning med mera än fyra veckor under ett läsår liksom ock avkortning av lästiden vid skolor inom de skoldistrikt, vilkas folkskoleväsen vore befriat från inspektion genom statens folkskolinspektör, torde dock böra göras beroende av beslut av skolöverstyrelsen. Ansåge sig folkskolinspektören icke böra bifalla folkskolestyrelsens framställning om lästidens avkortning, borde skolstyrelsen kunna hänskjuta ärendet till skolöverstyrelsen för prövning och avgörande. Skyldighet att utan särskild ersättning återläsa förlorad undervisningstid borde, i den mån avkortning av den årliga lästiden icke medgivits, åligga lärarna.

För den händelse luftskyddstillstånd skulle inträda, uppstode särskilda svårigheter i samband med den utrymning av skolor i vissa årsklasser och å vissa orter, som då kunde beräknas komma att äga rum. Genom ämbetsskrivelse den 3 september hade Kungl. Maj:t också anbefallt överstyrelsen att, efter samråd i förekommande fall med vederbörande myndigheter, vidtaga erforderliga, på överstyrelsen ankommande åtgärder för planläggning och förberedande av utrymning vid krig eller krigsfara av skolor, som stode under överstyrelsens inseende. Den 4 september hade överstyrelsen i samråd med luftskyddsinspektionen utfärdat särskilda anvisningar angående åtgärder för planläggning och förberedande av skolornas utrymning i händelse av krig eller krigsfara, vilka anvisningar av överstyrelsen tillställts vederbörande skolmyndigheter. Men även i detta avseende syntes det riktigast, att Kungl. Maj:t utfärdade vissa grundläggande föreskrifter angående organisationen av utrymningen i vad på den enskilda skolledningen ankomme och med avseende på lärarnas skyldighet att underkasta sig de förändringar i fråga om tjänstgöringen, som i samband därmed kunde visa sig erforderliga. Det torde sålunda böra föreskrivas, att skolledaren — rektor, föreståndare, överlärare — eller den som i särskilt fall utsåges skulle tjänstgöra som organisatör och ledare av utrymningen av sin skola samt att lärare skulle vara pliktig att underkasta sig de föreskrifter, som av skolledningen meddelades med avseende på biträde vid utrymningen, med avseende på tjänstgöringens förläggning till annan ort än den, där läroanstalten vore belägen, och med avseende på de övriga åligganden, som kunde påkallas av de särskilda förhållandena. Det syntes vara nödvändigt, att det lades i rektors, respektive skolstyrelsens hand att fatta beslut angående den temporärt förändrade stationeringsorten för de enskilda lärarna.

Överstyrelsen förutsatte vidare, att statsbidrag till ifrågakommande läroanstalter och skoldistrikt skulle utgå i vanlig ordning utan hinder av eventuell avkortning av undervisningstiden för hel skola eller för enskild lärare, som hindrats tjänstgöra eller vars undervisning minskats till följd av här berörda förhållanden.

En fråga, som i detta sammanhang också måste beaktas, vore på vad sätt de kostnader, vilka åsamkades kommuner eller enskilda för förhyrande av provisoriska lokaler i stället för de lokaler, vilka tagits i anspråk för militära ändamål, skulle bestridas.

I den mån behov av ytterligare bestämmelser angående här berörda förhållanden befunes göra sig gällande, komme överstyrelsen att senare därom göra framställning.

De särskilda anstalter för rikets skydd, som i rådande läge vidtagits eller till följd av händelsernas utveckling kunna bli påkallade, måste av naturliga skäl i större eller mindre utsträckning medföra rubbningar i undervisningens behöriga gång. Självfallet bör det allmänna sörja för att verksamheten vid skolorna upprätthålles i största möjliga utsträckning även i ett krisläge, och sådana anordningar böra därför vidtagas, att undervisningsväsendet kan utan onödig omgång och tidsutdräkt anpassa sig efter de extraordinära förhållanden, som uppkommit eller kunna uppkomma. Härtill syfta också de av överstyrelsen i dess förutberörda skrivelse framlagda förslagen.

Såsom överstyrelsen anført, erfordras för vinnande av angivna syfte vissa jämkningar i bestämmelserna rörande avkortning av stadgad lästid. Vad av överstyrelsen härutinnan föreslagits synes mig kunna i huvudsak biträdas. Föreskrifter torde jämväl böra meddelas rörande skyldighet för lärare att underkasta sig de förändringar i fråga om tjänstgöringen, som i ett extraordinärt läge kunna bli nödvändiga. Mot överstyrelsens i detta hänseende framställda förslag har jag intet att erinra. Jag förutsätter, att en sådan jämkning i fråga om lärares åligganden kan äga rum inom ramen för gällande avlönings- och stadgebestämmelser. I anslutning till vad av överstyrelsen anförts förutsätter jag vidare, att statsbidrag i enlighet med eljest gällande bestämmelser må kunna utgå till läroanstalt eller skoldistrikt utan hinder av att skolväsendet eller undervisningen av skäl, som i det föregående anförts, icke kunnat anordnas på sätt normalt skulle hava varit fallet. Å andra sidan torde som villkor för sådant statsbidrag böra gälla, att läroanstalter och skoldistrikt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter med avseende å skolväsendets och undervisningens anordnande under nu ifrågasvarande förhållanden, som må bli av Kungl. Maj:t meddelade.

Nyssberörda spörsmål om avkortning av den årliga lästiden på grund av vid krig eller krigsfara rådande särskilda förhållanden torde, vad beträffar folkundervisningen, böra underställas riksdagen, som tidigare vid reglering av folkskolans lästid yttrat sig rörande likartade spörsmål. Jämväl frågorna om skyldighet för lärare att underkasta sig i ett krisläge erforderliga ändringar i fråga om tjänstgöringen och om jämkningar i gällande statsbidragsvillkor torde med hänsyn till av riksdagen förut fattade beslut böra föreläggas riksdagen. Det synes böra ankomma på Kungl. Maj:t att, därest riksdagen lämnar vad av mig i dessa hänseenden föreslagits utan erinran, meddela de bestämmelser i ämnet, som kunna finnas erforderliga. De i överstyrelsens skrivelse i övrigt berörda frågorna torde jag få framdeles ånyo anmäla för Kungl. Maj:t. I skrivelsen framställda förslag rörande löneförmåner åt lärare, som hindras tjänstgöra vid krig eller krigsfara, torde chefen för finansdepartementet komma att anmäla.

I detta sammanhang vill jag framhålla vanskligheten att i förväg i detalj avgöra i vad mån och på vad sätt händelseutvecklingen kan komma att

påkalla ytterligare ingripanden och förändringar i undervisningsväsendets normala organisation. Jag förutsätter, att skolöverstyrelsen och övriga myndigheter inom undervisningsväsendet hava sin uppmärksamhet riktad på denna fråga och utgår från att Kungl. Maj:t skall äga vidtaga de åtgärder i sådan riktning, till vilka de föreliggande förhållandena kunna giva anledning.

Under åberopande av vad nu anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att bemyndiga Kungl. Maj:t att, i huvudsaklig överensstämmelse med vad av mig i det föregående anförts, med avseende å omförmälda undervisningsanstalter meddela vid krig eller krigsfara erforderliga särskilda bestämmelser.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Torsten Arén.